

SZABÓ ERVIN ERŐFESZÍTÉSEI A NEMZETKÖZI TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KÖNYVÉSZET MEGTEREMTÉSÉÉRT

Remete László

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

Születésének 1977. augusztus 23-i centenáriuma alkalmából tanulmányok, cikkek, rádió és televízió előadások sora méltatta Szabó Ervin életművét. Az emlékére rendezett tudományos ülészakon értékelték a magyar forradalmi munkásmozgalomban betöltött kimagasló szerepét, a marxizmus hazai terjesztésében szerzett úttörő érdemeit, azt, hogy elsőként alkalmazta tudományos elmélyültséggel az osztályharcos nézőpontot a magyar múlt feldolgozásakor. Szervezője és egyik vezetője volt a századelő progresszív értelmiségi mozgalmainak, elindítója a magyar kultúrpolitika forradalmi megújításának, alapítója Budapest róla elnevezett városi könyvtárának, amely ma már a szociológia országos szakkönyvtárának szerepét tölti be és egyben központja a hozzá csatlakozó kiterjedt modern közművelődési könyvtárhálózatnak.

A közelmúltban éppen e lap hasábjain nyílt alkalom arra, hogy a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár régi irattárában fennmaradt félszáz dokumentum alapján illusztráljam azt, hogy idősebb kortársa, Mandello Gyula mellett Szabó Ervinnek az *Egyetemes Tizedes Osztályozás* nemzetközi elterjesztésében is fontos szerepe volt.¹ Akkor még csak jelezhettem, hogy Marc Speilers brüsszeli történész ígéretet tett: a nálunk hiányos forrásanyagot a *Nemzetközi Bibliográfiai Intézet (Institut International de Bibliographie, IIB)*, a mai FID elődjének brüsszeli archívumában talált levelek sokaságával fogja teljesebbé tenni. Időközben az OMKDK vezetőségének támogatásával a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár megkapta Speilerstől a dokumentumok mikrofilmjeit, összesen 420 felvételt, közülük 70 Szabó Ervin és az IIB vezetőinek a levelezése, a többi Mandello Gyula kapcsolataira vonatkozik.²

¹ REMETE László: Magyar szakemberek részvétele az Institut International de Bibliographie munkájában = Tudományos és Műszaki Tájékoztató, 22. köt. 9. sz. 1975. p. 635-647.

² Az anyag másolatai a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központja szociológiai osztálya és a Párttörténeti Intézet Archívumában is hozzáférhetők.

Az újabban napvilágra került iratok segítségével tovább pontosíthatjuk Szabó Ervin szerepét. *Kapcsolata az IIB-vel* nem 1902-ben, hanem már 1900-ban kezdődött. Világosabban áll előttünk a brüsszeliektől kapott 1912-es megbízatása az ETO 3-as főosztályának tökéletesítésére. 1913 júniusáig Szabó Ervin megküldte a szociológiai (30-as), a statisztikai (31-es) és a politikai (32-es) szak átdolgozását célzó táblázatait. Ezeket Brüsszelben egy arra illetékes szakbizottság tárgyalta, amely Szabó Ervin javaslatának egy részét jóváhagyta, más pontjait pedig elutasította. A tárgyalások folytatásáról, esetleges megszakadásuk okairól szóló levelek Brüsszélből sem kerültek elő.

Egy friss keletű nyugatnémet szakcikk szerzője Gerhard Silvestri, az *International Classification* c. folyóirat 1977. évi 1. számában (p. 35.) *Dewey tizedes osztályozásának első német fordításai az Osztrák-Magyar Monarchiában* (Die ersten deutschsprachigen Übersetzungen von Deweys Dezimalklassifikation in Österreich-Ungarn) címen egy a magyar szakemberek előtt tudtommal eddig ismeretlen és számunkra nagyon érdekes adalékot közöl: a tizedes rendszert a németek számára elsőként Mandello Károly (1829-1906), az említett Mandello Gyula édesapja, ismertette a Budapesten és Lipcsében kiadott *West-östliche Rundschau* című lap 1895. augusztus 31-i számában (p. 402-405.) *Dezimalklassifikation von Bibliotheken* cím alatt.

Így hát elmondhatjuk, hogy ma, amikor – mint ez az *International Classification* imént idézett cikkéből is kiderül –, bizonyos vetélkedés folyik annak kimutatására, melyik országban ismerték fel hamarabb a tizedes rendszer jövőjét, mi nemcsak arra utalhatunk, hogy a brüsszeli IIB-nek a magyar Mandello Gyula javasolta a sokféle osztályozás közül éppen Dewey rendszere elfogadását és hogy 1900-tól 1913-ig Szabó Ervin szoros és gyümölcsöző kooperációt folytatott a brüsszeli intézettel, hanem arra is, hogy a németül olvasó szakemberek számára egy harmadik hazánkfia, Mandello Károly mutatta be elsőként a tizedes osztályozást.

A nemrég megjelent cikk egyetlen fogyatékosága, hogy néhány sorral a fenti közlés után nemes egyszerűséggel az osztrákok közé sorolja Mandello Károlyt. Az akaratlan vagy szándékos tévedés persze csak a német olvasókat téveszthette meg.

Az említett két év előtti írásomnak az időközben beérkezett dokumentumok alapján való pontosításán és kiegészítésén, valamint Silvestri újkeletű cikke tévedésének helyesbítésén túl ez alkalommal Szabó Ervinnek a tizedes rendszer tökéletesítése körüli tevékenységéből főként azt szeretném kiemelni, hogy figyelmét az osztályozás 3-as, társadalomtudományi szakának reformálására összpontosította. Ezt illusztrálja a brüsszeli Intézettel való levelezésének csaknem egésze.

Ez nem véletlen, mert hiszen Szabó Ervin bibliológusi-bibliográfusi tevékenységének középpontjában mindig a társadalomtudományi irodalom állott.³ Első könyvészeti összeállításai 1900 közepétől a *Közgazdasági Szemle* számaiban a magyar és külföldi társadalomtudományi könyv- és folyóirattermést regisztrálták, 1902 közepétől már a Dewey féle osztályozás szerint rendezve. Ilyen tartalmú volt első nagyszabású, több mint 900 oldalas, reprezentatív kiállítású önálló könyvészeti műve: *A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara könyvtárának katalógusa*, amellyel Európa-szerte elismerést aratott. „A csinos, világos és áttekinthető nyomással kiválóan előkészített, gondosan szerkesztett, pontos címfelvételeket tartalmazó, a Dewey féle tizedes rendszert követő, neves tárgymutatóval ellátott könyv a német könyvtárak számára is jó bibliográfiai segédeszközül szolgál a társadalomtudományok területén” – írta a tekintélyes *Zentralblatt für Bibliothekswesen*-ben (1903. p. 389-390.) a lap főszerkesztője, H. Reinhold.

Ilyen előzmények után természetesen nem volt véletlen, hogy 1903-ban éppen Szabó Ervint bízta meg a brüsszeli IIB (amely addig már számos más tudományág nemzetközi éves könyvészetet szervezte meg) a közgazdasági irodalom világbibliográfiája megindításával. Arról már korábban szó esett, hogy nemzetközi kiadói vállalkozás eredményeként Szabó Ervin 1903-ban közre is adhatta a *Bibliographia Economica Universalis I.* kötetét, majd a szerkesztésbe unokahugát, a Statisztikai Hivatalban dolgozó Pollacsek Laurát is bevonva, 1904-ben a 2. kötetet. Ugyanebben az évben vette át a Fővárosi Könyvtár szervezését, és ekkor visszavonult a világbibliográfia szerkesztésétől. Munkásságát a társadalomtudományi bibliográfiák terén korszakalkotónak minősítette Werner Sombort, a neves német polgári közgazdász a Weber-féle *Archiv für Sozialwissenschaft*-ben (1904. p. 245-246.) s a *Journal of the Royal Statistical Society* így méltatta: „this admirable and important work” (ez a csodálatos és fontos munka).

³ Szabó Ervin első, még 17 éves gimnazistaként publikált 100 lapos katalógusát az ungvári katolikus főgimnázium önképzőköri könyvtárának anyagáról, műhelykísérletnek tekinthetjük.

Az elkövetkező időkben mint könyvtáros minden erejét arra összpontosította, hogy a rábízott új intézményt – amelyet a városi hatóságok egy főként hivatali célokat szolgáló közigazgatási gyűjteménynek szántak – *társadalomtudományi alapkönyvtárrá fejlessze*. A város akkori liberális vezetői: *Bárczy István* polgármester és mindenekelőtt Szabó közvetlen felettese, egyszersmind barátja: *Wildner Ödön* tanácsnok, maga is szociológus, teljes mértékben támogatták törekvését. Ennek megfelelően néhány esztendőn belül megötszörözték, majd megtízszerezték a Fővárosi Könyvtár beszerzési keretét s így az az 1910-es években olyan nagy szociológiai súlypontú társadalomtudományi gyűjteménnyé fejlődhetett, amelyhez a szakemberek véleménye szerint csupán az 1902-ben alapított (ma is fennálló) *Institut Solvayt* lehetett hasonlítani.

Szabó Ervinnek tehát sikerült megteremteni a Fővárosi Könyvtár központjában egy nemzetközi színvonalú társadalomtudományi dokumentumgyűjteményt. Az 1900-as évek végétől erőteljes lépéseket tett az állomány különböző bibliográfiai eszközökkel való feltárására s vele párhuzamosan az egész magyar társadalomtudományi irodalom rendszeres könyvészetének megteremtésére. Mindezekén túl kapcsolatokat keresett és talált a társadalomtudomány nemzetközi irodalmának rendszeres regisztrálására is.

1907-ben indította Szabó Ervin *A Fővárosi Könyvtár Értesítője* című évenként négyszer-hatszor megjelenő kiadványát, amelynek már 1907. 2. számában a lakáskérdés magyar és nemzetközi könyvészetet feltáró bibliográfiát adott közre. Az elkövetkező években a Fővárosi Könyvtár további alapos társadalomtudományi szakbibliográfiákkal jelentkezett (a választójog, a községi szocializmus stb. tematikájából), majd egy újabb sorozat, *A Fővárosi Könyvtár Közleményei* keretében tett kísérletet a terjes magyar társadalomtudományi irodalom évenkénti rendszeres bibliográfiai összefoglalására.

A szerkesztéssel volt kamarai kollégáját, *Varró Istvánt* bízta meg. (A Magyar Könyvszemle 1960-as évfolyama közölte Varró Kanadából küldött megleghangú megemlékezését egykori kamarai könyvtári főnökéről.) Varró először a *Jászi Oszkár és Szabó Ervin* szerkesztette *Huszadik Század* hasábjain (1908. 2. köt. p. 152-163.) adott közre ilyen összeállítást *Magyar társadalomtudományi bibliográfia 1907-ről* címen. Az 1908-ról szólót Szabó Ervin már a *Fővárosi Könyvtár Közleményei*-ben hozta, 1909-től pedig önálló kiadványként jelentette meg.

Az 1913-as magyar címanyagot már a *Fővárosi Könyvtár Értesítőjé*-nek – a társadalomtudományi gyűjtemény magyar és külföldi gyarapodását 1907 óta amúgy is rendszeresen bemutató – szerzeményezési jegyzékeibe olvasztották. Tekintve, hogy a Fővárosi Könyvtár a magyar és külföldi szociológiai irodalomnak európai viszonylatában is jelentékeny gyűjtője volt, szerzeményezési jegyzékei már addig a szakterület

könyvtermésének jól válogatott kurrens bibliográfiáival voltak egyenértékűek. 1913-tól viszont még 120 magyar és külföldi szaklap fontosabb cikkeit is a könyvcímek közé sorolták. Szabó Ervin a hazai termést illetően ekkor már joggal állapíthatta meg, hogy „az Értesítő vált a magyar társadalomtudományi irodalom válogatott termékeinek könyvészetévé”. Nyilván ezért sietett a Mandello Gyula szerkesztette *Közgazdasági Szemle* társulni Szabó Ervinnel, aki az ő kívánságukra az Értesítő bibliográfiai részéből különlenyomatokat is készíttetett. Ennek önálló címlapján a *Társadalomgazdasági bibliográfia* cím szerepelt, kiadóként pedig „A Fővárosi Könyvtár közreműködésével a *Közgazdasági Szemle*”. Az első világháború kitörését követően az anyagi és személyzeti válságba sodródott Fővárosi Könyvtárnak le kellett mondania a nagyigényű vállalkozás folytatásáról.

Szabó Ervinnek a társadalomtudomány egyetemes bibliográfiája megteremtését célzó törekvései mellett meg kell emlékezni azokról a kísérleteiről is, amelyekkel – az első nemzetközi elismerést aratott szakbibliográfiai (kamarai katalógus és *Bibliographia Economica Universalis*) megjelenését követő kényszerű téltensége után – az 1900-as évek végén próbálta az egymástól elszigetelten tevékenykedő nagy külföldi intézmények kooperációját megteremteni.

A *Fővárosi Könyvtár Értesítője* 1910-1914-es folyamainak első számaiban közreadott éves jelentései számos rövid hírben tudósítottak az ezzel kapcsolatos tárgyalásairól. 1910 és 1913 között sikerült együttműködést teremtenie a *Hermann Beck* vezetésével működő berlini *Internationales Institut für Sozialwissenschaft-tal* (Nemzetközi Társadalomtudományi Intézet) és elérte, hogy annak társadalomtudományi világbibliográfiai sorozatába a Fővárosi Könyvtár munkatársai által összeállított magyar anyag is helyet kapjon.

Az 1912-es Értesítőből kitűnik, hogy Szabó Ervin kezdetől fogva szorgalmazta, hogy a berlini Intézet is térjen rá a brüsszeli osztályozásra. Azonban ott a tizedes rendszer 3-as osztályának fogyatékoságai miatt vonakodtak tanácsát elfogadni. Amint azonban értesültek arról, hogy az *Institut International de Bibliographie* hajlandó a társadalomtudományi főosztályt revízió alá venni s az átdolgozással a Fővárosi Könyvtárt bízták meg, a berliniek is készen állottak a csatlakozásra és részt kértek a reformból.

Az Értesítő 1913-as folyamában (p. 18.) arról tájékoztatott Szabó Ervin, hogy *Braun Róbert* és *Dienes László*, a Könyvtár két munkatársa összeállították a társadalomtudományi kézikönyvek jegyzékét, amelynek kiadására a berlini intézet bibliográfiai osztálya (*Internationales Institut für Sozialbibliographie*) vállalkozott. Egy évvel később viszont sajnálattal közölte Szabó Ervin ugyanazon kiadványban, hogy *Hermann Beck* olyan magas költséghozzájárulást kíván a Fővárosi Könyvtártól, hogy kénytelenek voltak a megállapodást felbontani és a brüsszeli *Institut Solvay*-val léptek összeköttetésbe. Mindez a világháború előestéjén történt, s Belgium lerohanása után nyomban megszakadt a kapcsolat Brüsszellel.

Végül egy biztatóan indult nemzetközi kezdeményezést kell még megemlíteni, amelynek egy francia nyelvű önálló kiadványban is nyoma maradt. 1912-1914 között érdemleges tárgyalások folytak Szabó Ervin és a Gand-i (Belgium) központú *Association Internationale pour la Lutte contre le Chômage* (A Munkanélküliség Elleni Küzdelem Nemzetközi Szövetsége) főtitkára, *Louis Varlez* között a munkanélküliség nemzetközi könyvészetének kooperációs úton való összeállítására. A Szövetség 1912. szeptember 6-án és 7-én Zürichben tartott konferenciájára Szabó Ervin és Varlez neve alatt készült a Gand-ban kiadott 16 lapos *Beszámoló* a bibliográfia tervéről, amely teljes egészében Szabó Ervin más szakmai írásaiban kifejtett nézeteit tükrözte (a címfelvételezés, a téma körülhatárolásának szempontjai, a különböző európai országok szakembereinek bevonása, s nem utolsósorban, az említett berlini Intézet és a brüsszeli IIB bevonása a munkálatokba). A címet így rögzítették: *Travaux de Bibliographie Sociale. Edité par l'Institut International de Bibliographie en collaboration avec la Bibliographie Municipale de Budapest. Vol. 1. Bibliographie de Chômage*. (Társadalomtudományi bibliográfiai munkálatok. Kiadja az IIB a Budapesti Városi Könyvtár közreműködésével. 1. köt. A munkanélküliség bibliográfiája.) A háború kitörése miatt ez a kezdeményezés is elakadt.

Szabó Ervinnek a magyar és nemzetközi társadalomtudományi könyvészet megteremtésére kifejtett erőfeszítéseit mérlegelve, úgy hisszük, hogy azoknak sok vonatkozásban nemcsak történeti-kultúrhistoriai érdekességük van, hanem a ma is sok fejtörést okozó kérdések megoldásához is tartogatnak aktuális, ösztönző mondanivalókat.